***Irina* TULBU**
lector universitar, doctorandă,
Universitatea de Stat din Moldova

REZISTENȚĂ PRIN CULTURĂ LA DEZNAȚIONALIZARE: VASILE COROBAN, GHEORGHE BOGACIU ŞI NICANOR RUSU

Violența şi represaliile au fost nişte modalități sigure prin care regimul comunist şi-a impus voința să construiască socialismul într-un timp record într-un spațiu străin. Consecințele deportărilor au fost imediate şi de durată, fiind deopotrivă de ample. În prezenta lucrare ne propunem să evidențiem impactul ocupației sovietice a Basarabiei, a proceselor de scindare din 1939 şi de deznaționalizare a poporului român. De asemenea, vom încerca, în cele ce urmează, să structurăm o serie de elemente biografice care reflectă destinele celor care au nimerit sub nicovala crudului sistem. În cazul dat ne vom reține atenția asupra vieților scriitorilor basarabeni precum: Vasile Coroban, Gheorghe Bogaciu şi Nicanor Rusu.
Cuvinte-cheie: deznaționalizare, Vasile Coroban, Gheorghe Bogaciu, Nicanor Rusu, scindarea poporului român din 1939.

Violence and reprisals have been some safe ways, by which the Communist regime has imposed its will to build socialism in a record time and in a foreign space. The consequences of deportations have been immediate and lasting, being both extensive. In the present study, we aim to highlight the impact of Soviet occupation of Bessarabia, of the processes of splitting (1939) and denationalization of the Romanian people. We will also try in the following, to structure a series of biographical elements, which reflect the destinies of those who have come under the pressure of the cruel system. In this case, we will focus our attention on the lives of Bessarabian writers as: Vasile Coroban, Gheorghe Bogaciu and Nicanor Rusu.
Keywords: denationalization, Vasile Coroban, Gheorghe Bogaciu, Nicanor Rusu, splitting of the Romanian people from 1939.

Pe 23 august 1939, Uniunea Sovietică şi Germania Nazistă au semnat Pactul Molotov – Ribbentrop, un pact de neagresiune care conținea un protocol imperialist secret, cu hărți privind sfere de influențe, pe care erau trasate linii de demarcație în Europa Răsăriteană, frontiera zonelor de interes ale celor două puteri. Basarabia s-a numărat printre regiunile pe care sovieticii şi naziştii şi le-au împărțit prin pactul menționat. Iar la 26 iunie 1940, Comisarul poporului pentru afaceri externe al URSS, V. Molotov, i-a prezentat ministrului plenipotențiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, un ultimatum prin care i se cerea României „retrocedarea" Basarabiei până pe 28 iunie şi „transferul" părții de nord a Bucovinei către Uniunea Sovietică.

În perioada anilor 1940-1941, s-a declanşat o campanie de persecuții împotriva localnicilor – arestări, torturi, execuții şi deportări în lagărele Siberiei. Au rezultat, conform unor estimări, aproximativ 57. 000 de morți şi peste 100 000 de deportați.

Referindu-ne la impactul social, economic şi psihologic al deportărilor staliniste, trebuie să evidențiem faptul că anumite grupuri sociale din Basarabia,

ca rezultat al deportărilor şi al altor crime de masă săvârşite de autoritățile sovietice, au fost în mare măsură distruse în câțiva ani de ocupație bolşevică: clericii, care au rămas în Basarabia alături de credincioşi, intelectualii, liderii politici, țăranii înstăriți, funcționarii, oamenii de afaceri, foştii ofițeri ai Armatei române sau țariste, deputații din Sfatul Țării, ziariştii ş.a. Au fost afectate toate categoriilor sociale incomode şi antisovietice prin mentalitate, mod de trai şi aspirații. Deportările localnicilor s-au făcut pe motivul apartenenței la grupul „duşmanilor poporului" – intelectuali, militari, polițişti, foşti politicieni, moşieri, ori celor cu atitudini antisovietice dovedite sau închipuite. Arestările acestor persoane se făcea de regulă în timpul nopții, uneori fiind ridicate familii întregi, cu copii cu tot. Deportații erau transportați în condiții inumane, în vagoane de marfă închise, în Siberia sau în Kazahstan. În timpul transportului, care dura până la şase săptămâni, deportații nu se bucurau de asistență medicală, călătorea în condiții igienice îngrozitoare şi aveau puțină apă sau hrană. La destinație erau de multe ori obligați să-şi construiască propriile lagăre, să lucreze în condiții foarte grele, temperaturi extreme, norme de muncă greu de atins, hrană puțină şi proastă... – toate acestea ducând la moartea a aproximativ 50% dintre ei.

Concluzionând cele expuse putem constata că, tragedia poporului român a fost enormă: exterminarea familiilor întregi, pierderea celor dragi, şomaj în masă, deportările şi multe alte drame personale s-au întâmplat datorită acestui act imperialist. Dar cel mai mult au avut de suferit basarabenii rămaşi în locurile lor de trai, în țara lor natală, asasinate individuale şi în masă, deportări în Siberia, lichidarea patrimoniului strămoşesc şi impunerea unui mod de viață străin nouă, românilor basarabeni.

Fiind prezentate aceste date istorice concrete, ne propunem în continuare să structurăm o serie de elemente biografice care ar reflecta impactul evenimentelor politice şi a scindării din 1939 asupra destinelor a trei scriitori şi oameni de ştiință din Basarabia postbelică.

În anii '50 ecoul evenimentelor dramatice, care au schimbat cursul istoriei şi au distrus destine, încă se mai simțea în aer. În această anevoioasă perioadă de încercare morală şi fizică, au trăit, activat şi supraviețuit multe dintre figurile marcante ale intelectualității basarabene. Dintre acei formați în perioada interbelică, am vrea în acest context, să amintim un splendid trio alcătuit din Vasile Coroban, Nicanor Rusu şi Gheorghe Bogaciu. La sfârşitul anilor '50, începutul anilor '60 au fost cercetători la Institutul de Limbă şi Literatură Moldovenească, actualul Institut de Filologie.

Gheorghe Bogaciu, un valoros cărturar basarabean, s-a născut la 20 aprilie 1915 în satul Vasilici, pe atunci în județul Hotin, astăzi Ucraina, în familia unui preot. După studiile liceale, făcute la Hotin şi Belgrad, urmează Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza" din Iaşi. După absolvire se va dedica unei cariere universitare la Catedra de Slavistică.

Anexarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord are un impact fatal asupra familiei sale: doi fraţi şi o soră rămân în România, aflându-se acolo la studii, iar Gheorghe în acel moment se afla în Basarabia. Tânărul cercetător este încorporat în Armata Sovietică şi trimis la război. După întoarcerea sa de pe câmpurile de luptă, între anii 1946-1971, activează în calitate de cercetător la Institutul de Limbă şi Literatură din Chişinău. Gheoghe Bogaciu este autorul numeroaselor studii despre scriitorii autohtoni, diverselor lucrări de didactică şi culegerilor de folclor. Activitatea sa productivă nu putea trece neobservată de autorităţile comuniste, care i-au reproşat de mai multe ori anumite greşeli şi introducerea unor elemente *periculoase* în lucrările sale. Drept urmare este „sfătuit" să accepte o „promovare" la Institutul Pedagogic din Irkutsk, în funcţie de conferenţiar. Pe atunci „moldovenii dintre Prut şi Nistru aveau această *şansă*, să fie *promovaţi* tocmai în acele depărtări sau în alte zone din fundul Rusiei..."[1]. Lui Gheorghe Bogaciu nu-i rămâne altceva decât să se conformeze şi să mulţumească, încă, pentru această şansă unică.

În timpul „deplasării" sale la Irkutsk a continuat să cerceteze (în bibliotecile din Rusia Bogaciu a găsit multe manuscrise şi cărţi vechi româneşti) şi să publice diverse studii de pedagogie, de didactică pentru cei rămaşi în Basarabia, înfruntându-şi, astfel, destinul.

În anul 1977 Gh. Bogaciu primeşte o unică ocazie de a vizita România, prin intermediul asociaţiei „România", condusă la acel moment de Virgil Gândea. La Bucureşti a avut posibilitatea de a-şi revedea fraţii şi sora. Au fost nişte întâlniri emoţionante şi dureroase. Cercetătorul basarabean păşind pe pământul românesc s-a simţit foarte liber şi, spre regret, şi-a permis unele imprudenţe (a vorbit prea liber despre unele lucruri) şi în consecinţă s-a trezit chemat la o discuţie la Ambasada Sovietică din Bucureşti. Bogaciu primeşte o mustrare aspră şi mult timp nu i se mai permite să părăsească Rusia.

Gheorghe Bogaciu şi-a consacrat toată viaţa poporului românesc, cu mare convingere la deznaţionalizare se poate rezista prin cultură.

În rândurile ce urmează vom aduce date din biografia umană şi cea critico-literară a celui care a fost supranumit „un **Soc**rate al Basarabiei postbelice", Vasile Coroban. Cercetătorul basarabean a fost una dintre personalităţile marcante ale culturii noastre care s-a bucurat de apreciere după trecerea sa în lumea celor drepţi.

Criticul literar se naşte pe data de 14 februarie, 1910, în satul Camenca, judeţul Bălţi, într-o familie de ţărani. După absolvirea Liceului „Ion Creangă" din Bălţi (1929) îşi face studiile la Universitatea din Cernăuţi, Facultatea de Matematică, (pe care o părăseşte peste doi ani). În anul 1940 se înscrie la Facultatea de Drept a Universităţii Mihăilene din Iaşi. Existenţa dramatică i-a fost determinată, pentru prima dată, încă în anii tinereţii, şi anume încadrarea sa în mişcarea antifascistă. În consecinţă a fost nevoit să se refugieze, în anul 1941, în Ucraina, apoi în Siberia până în anul 1945, unde a activat în calitate de profesor de matematică şi fizică la Şcoala medie din satul Atamanovo,

Kemerovo. Între anii 1949-1959 a fost profesor la Catedra de Literatură română a Universității de Stat din Moldova. Ulterior a activat în diverse funcții la AŞM. Începând cu anul 1959 se inițiază o campanie de denigrare a numelui distinsului critic literar. Este privat de dreptul de a mai preda, fiind învinuit de naționalism, de atitudine negativă față de regimul comunist şi supus diferitor forme de constrângere ideologică.

A plecat în lumea celor drepți nedreptățit şi neapreciat la justa sa valoare. Este dureros faptul că aşa şi nu a fost valorificată activitatea sa critico-literară. Cuvintele rostite de poetul Liviu Damian la procesiunea de înmormântare au exprimat nu numai o constatare, ci şi un elogiu suprem: „A fost sarea acestui pământ".

În decursul vieții şi activității sale s-a manifestat ca promotor activ al valorilor literare clasice, activitate ce l-a făcut incomod regimului comunist. Alt motiv pentru care a fost înstrăinat de la Universitate, a constat în faptul că Domnul profesor oferea studenților spre lectură cărți interzise de puterea sovietică. Într-un articol din 1959, publicat în revista „Nistru", a îndrăznit să abordeze ideea specificului național în literatură. Iar în articolele „Problemele studierii literaturii moldoveneşti"(1952), „Vasile Alecsandri" (1957), şi „Despre specificul național în literatură" (1958), a înfruntat şi s-a opus ideologiei comuniste cu privire la reflectarea corectă a istoriei gândirii social-politice din Basarabia. Aceste şi multe alte fapte din biografia distinsului critic basarabean nu i-au permis să fie apreciat pe măsură, ci dimpotrivă să fie blamat în public în cadrul conferințelor ştiințifice, să fie atacat în presă şi marginalizat pe parcursul vieții sale. Din spusele colegului său, Dumitru Apetri, istoric şi critic literar, aflăm că „cel mai mult i-a adâncit drama existenței imposibilitatea de a se ocupa în cursul activității ştiințifice mai îndeaproape de literatura clasică română şi de anumite capodopere literare universale aparținând popoarelor francez, italian şi german, limbile cărora le poseda" [2, p. 103].

Erau timpuri dificile şi deosebit de periculoase, dar Vasile Coroban a avut curajul să țină pieptul dictaturii regimului instaurat şi, deşi era hărțuit, nu a făcut concesii politicii şi ideologiei timpului. „Nu a acceptat valorile false sau aprecierile criticii literare oficiale şi a ripostat ori de câte ori a avut prilejul s-o facă..." [3, p. 137]. Sub presiunea unui regim care nu ierta şi accepta pe nimeni ce vorbea şi gândea româneşte, a rămas credincios adevărului istoric.

Printre marile personalități ale neamului nostru, formate în spiritul românesc, se numără şi Profesorul Nicanor Rusu

Pantelimon Nicanor Rusu s-a născut la 22 iulie 1910 în satul Chetrosu (Drochia), într-o simplă familie de țărani. Între 1918 şi 1922 învață la şcoala din satul Sauca (Donduşeni). Din 1922 până în 1930 este bursier la gimnaziul de băieți din Chişinău, iar din 1930 până în 1937 urmează studiile la Facultatea de Litere a Universității din Iaşi, unde învață limbile franceză, italiană, spaniolă. Între anii 1932-1933 îşi face serviciul militar în Armata Română, la Craiova. Iar în 1937 susține examenul de licență la limba franceză. Un an mai târziu susține

examenul de licenţă şi la limba italiană. Timp de un an (1939-1940), este asistent la catedra de limbi romanice a Universităţii din Iaşi. În anul 1940 obţine o bursă a Statului Român pentru Şcoala Română de la Roma. Astfel N. Rusu devine membru al prestigioasei instituţii de studii şi de cercetare la Roma. Aici, la Roma, timp de doi ani -1940 şi 1941 – tânărul basarabean şi-a pregătit doctoratul la literatura italiană cu tema „Limba operei lui Giovanni Verga" pentru care i se conferă la 28 februarie 1941, titlul de doctor în filologie al Universităţii din Roma. În 1942 revine la Iaşi şi devine asistentul lui Iorgu Iordan. Din 1942 până în 1944 este mobilizat în armata Română. După demobilizare decide să se întoarcă în Basarabia. Eroare fatală, pe care N. Rusu o va plăti cu ani grei de exil siberian, chinuri, frământări, însoţite de amare şi dureroase decepţii. Nu avea cum să ştie tânărul italienist, că emisarii noii puteri preferau să înceapă formarea noului om de la zero iar un intelectual, învăţat în România şi Italia, care şi-a făcut datoria faţă de patrie în Armata Română, nu putea fi decât declarat *trădător al patriei sovietice* şi trimis în lagărele ruseşti. După 4 ani de groază în lagărele ruseşti, fiind grav bolnav, este lăsat să moară acasă.

Dintotdeauna luptătorii pentru realizarea unor idealuri sociale, naţionale sau culturale, au fost supuşi pericolului decepţiilor şi greşelilor. Astfel Nicanor Rusu, întors într-o Basarabie nouă, comunistă, este nevoit să-şi înfrunte destinul cu un sentiment amar, produs de noile valori etico-morale. Nu se lasă, însă, pradă decepţiei şi în acele *timpuri de derută a spiritului* reuşeşte să participe la educarea tinerilor generaţii şi la promovarea culturii, limbii şi literaturii româneşti.

După eliberarea sa din prizonierat, Nicanor Rusu, căzut sub regimul de ocupaţie comunist, este nevoit să se confrunte cu un nou calvar: *marginalizarea.* N. Rusu, cercetător şi bun cunoscător al literaturilor clasice, cu două doctorate, unul la Iaşi şi altul la Roma, este trimis, la începutul anilor '50, de autorităţile comuniste să activeze într-o şcoală rusă din Otaci, apoi Năvârneţ (Făleşti). Doar în anul 1955 reuşeşte să se stabilească la Chişinău şi să fie angajat la Institutul de Perfecţionare a Cadrelor Didactice în funcţia de şef metodist.

Iar între anii 1958-1965 a fost colaborator ştiinţific *inferior* la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. De abia în anul 1962, după nenumărate demersuri umilitoare, i se recunoaşte diploma de doctor în filologie susţinută la Roma.

Viaţa şi activitatea literară a primului italienist basarabean au fost condiţionate de un regim care i-a marcat profund destinul. *Incomod* autorităţilor, N. Rusu se impune în învăţământul autohton şi contribuie la receptarea literaturilor străine (italiană şi spaniolă) prin diverse studii, articole şi manuscrise.

Drumul vieţii sale nefericite N. Rusu l-a exprimat în creaţiile şi studiile scrise pe parcursul activităţii critico-literare. Tema scindării din 1939, tragedia

deportărilor şi procesului de deznaționalizare sunt dominante, spre exemplu, în lucrarea „Nunta de aur”, scrisă în anul 1970. Prin intermediul personajului Gavril, Nicanor Rusu îşi expune laconic viața sa: „am fost şi în străinătate, dar a venit războiul şi când era să arăt şi eu de ce sunt capabil, m-am dus la fund... Războiul în Armata Română, apoi întoarcerea în Patrie, cei 4 ani de lagăr. Prizonier în țara mea. Ruşine! Umilire! Apoi ieşirea din lagăr, activitatea pedagogică în raion dimp de 16 ani! Şi acuma, iată, sunt chemat aici la institutul pedagogic. Oare îmi vor mai ajunge puterile să-mi îndeplinesc cu cinste această nouă şi înaltă sarcină, care mi se încredințează? O dată o persoană m-a întrebat: - Tovarăşe Breazu, zice, cum se face că un om cu o asemenea cultură, cum ai dumneata, nu ajunge să dețină o slujbă mai însemnată la noi în republică, de ce te ții tot în umbră? ... şi eu i-am răspuns, că am făcut mai multe demersuri, că am încercat să mă ridic, dar mi s-au închis toate uşile în nas...” [4, p. 9].

Opera „Nunta de aur” constituie un mijloc de cunoaştere a suferințelor şi trăirilor basarabenilor din acea perioadă *dificilă*. Vom cita, în contextul dat, doar o frază în care este concentrată ideea principală a întregii opere şi totodată constituie chintesența timpurilor vitrege de după 1939: „dintr-o casă de copii, nu mai este nici unul lângă mine. Doi au rămas, după război, în România, doi i-am găsit, dar după câtă trudă, tocmai la celălalt capăt al Rusiei; trei mi i-a luat Dumnezeu încă de tineri, înainte de bătălie... Şi de ce n-am rămas şi eu mai bine acolo, în România, de ce am venit încoace” [4, p. 5].

Istoria a cunoscut oameni curajoşi care au încercat să iasă din standardele banale ale epocii, revoltându-se împotriva constrângerilor politice şi condițiilor sociale. În prezentul studiu, din multitudinea de personalități care au ales calea nonconformismului şi au sfidat schimbările politice, ne-am reținut atenția asupra a trei personalități marcante ale Basarabiei postbelice, Nicanor Rusu, Gheorghe Bogaciu şi Vasile Coroban.

Destinele lor au fost marcate de confruntările cu ideologia comunistă şi cu susținătorii marii campanii de deznaționalizare. Însă, prin muncă, prin sacrificiu, prin verticalitate şi perseverență ei au demonstrat că împotriva procesului de deznaționalizare se poate rezista prin ***cultură.***

Referințe bibliografice:

1. Gândea, Virgil, *Gheorghe Bogaciu*. În *Românism*, 26 august, 2009.
2. Apetri, Dumitru, *Vasile Coroban: un destin dramatic*. În: *Vasile Coroban. Un arbitru într-o lume a arbitrarului*. Chişinău: Ed. Ştiința, 2010, p. 103-110. ISBN 978-9975-67-226-9.
3. Pavlicencu, Sergiu, *V. Coroban şi literatura universală*. În: Răileanu, Vitalie, *Sergiu Pavlicencu. Cartea unui destin*. Iaşi: Ed. Tipo Moldova, 2014, p. 133-145. ISBN 978-606-676-422-3.
4. Rusu, Nicanor, *Nunta de aur.* Chişinău, 1970, manuscris.